

Divja horda

Balada o Cablu Hogueu

Zgodovina ameriškega Zahoda je zgodba o pospešenem vdoru civilizacije na deviško področje. Najprej so tja peš ali s kanuji pripotovali lovci s pastmi, trgovci s kožami in nepristranski raziskovalci. Potem so, pogosto v spremstvu vojske, na konjih in z vozovi prišli rudar (v vesternih večinoma sumljiv lik), rančer in kmetovalec. Primitivne oblike komunikacije, kot sta poštna kočija in poni ekspres, sta postopno dopolnjevala, naposled pa dokončno izpodrinila vlak in telegraf. S primerno stopnjo nostalgije so vsako teh faz obravnavali vesterni, ne smemo pa pozabiti, da elegično prizadevanje v opazno grenki in reakcionarni obliki najdemo že v prvih zapisih Fenimorja Cooperja v tridesetih letih 19. stoletja, kar je pravzaprav veliko pred obdobjem razvoja Zahoda, ki ga obravnava kavbojski film. Filmi, namenjeni čaščenju čudes tehnologije 19. stoletja in ideje neizogibnega, dobrodejnega napredka, kot so *Železni konj* (1924), *Union Pacific* (1939) in *Brzjav na Zahod* (Western Union, 1941), so opevali tehnične mojstrovine, ki naj bi povezale Ameriko od obale do obale.

Ko je pomen lokomotive oslabil, se je njena velika privlačnost še povečala: dandanes vlak na paro pri življenju delno ohranja peščica vdanih ljubiteljev železnice, v veliki večini pa prav filmska industrija. Na lokomotivo bi lahko gledali kot na velikega stvarnika skupnosti – nasproti avtu, osebnemu vozilu, ki občutek skupnosti razdira. Voz brez konja je šele od konca petdesetih dalje resnično prodril v vestern, a ne kot znanilec hrabrega novega sveta, temveč kot simbol otopele množične družbe in razčlovečene tehnologije.

Tako sem se izrazil, saj je prikazovanje železnice v filmih več kot le preprosto ludizem; ne odseva namreč drže, sočasne prehodu v novo stoletje, temveč sedanja občutja o nezadostnosti in zaslepljenosti našega premehaniziranega, onesnaženega, neuravnovešenega in razkrajajočega se okolja. Vzemimo na primer vse bolj usodno uporabo avtomobila v filmih Sama Peckinpaha. *Strelj popoldne* (Ride the High Country/Guns in the Afternoon, 1962) se začne s prizorom, v katerem starega šerifa skoraj povozi kočija brez konja – verjetno prva, ki jo je videl; v *Divji hordi* (The Wild Bunch, 1969) degeneriranega mehiškega lokalnega diktatorja Mapacheja (človek, ki ga – kot ameriško tehnologijo po II. svetovni vojni – vodijo nemški eksperti) prevzameta tako njegov novi mitraljez kakor majhna, rdeča Tin Lizzie (na koncu jo uporabi, da vleče mehiškega člana horde po peščenih tleh mesta); v *Baladi o Cablu Hogueu* (The Ballad of Cable Hogue, 1971) eponimni junak, čigar vodna postaja za poštno kočijo je zaradi motorja z notranjim izgorevanjem obsojena na izginotje, umre, ko prvemu avtu, ki se ga je v življenju dotaknil, odpovejo zavore.

Glavna značilnost vesterne v šestdesetih in sedemdesetih letih je ostuden vdor modernega sveta: anonimne, konglomeratske korporacije, ki v *Monte Walshu* (1971, Fraker) z Wall Streeta upravljajo ranče, kavboje pa pahnejo v brezposelnost; državni uslužbenci in birokrati v *McLintock!* (1963, Andrew V. McLaglen); politiki v *Možu, ki je ubil Liberty Valancea* (1962, Ford); poslovneži in uradniki v *Prgišču svinca* (Death of a Gunfighter, 1969, Siegel) in v *Dobrih in zlih* (The Good Guys and the Bad Guys, 1969, Burt Kennedy). Vendar pa med družbo Zahoda in moderno družbo zija v resnici in v mitu prepad, ki ga film ne more premostiti. Zadnji – in edini slab – vestern Anthonyja Manna *Cimarron* (1960), posnet po predlogi epskega romana Edne Ferber, nalogo opravi z delnim uspehom; junakovo življenje namreč spremlja vse do njegove smrti v I. svetovni vojni, prikazuje pa razvoj skupnosti, ki jo junak po Oklahomskem množičnem preseljevanju leta 1889 pomaga ustvariti, a jo zapusti zaradi novih zadnjih meja in zlate mrzlice ter Kubanske vojne. Film ima v svojem jedru veliko praznino.

Še bolj očitna je praznina v *Osvajanju Divjega zahoda* (How the West Was Won, 1962, Ford/Hathaway/Marshall), prvem celovečernem filmu, posnetem v Cinerami. Film v triurni pripovedi o treh generacijah družine pionirjev med letoma 1840 in 1890 orisuje vse znane vesternovske okoliščine, potem pa naredi osupljiv preskok v sodobno Ameriko. V enem trenutku na platnu opazujemo upokojenega šerifa in njegovo družino, ki po še nenaseljeni pokrajini potujejo proti novemu domovanju, potem ko so ustrelili še poslednjega bandita; že v naslednjem trenutku pa nas predrami vrtoglava montaža zračnih posnetkov prenatpanih avtocest in nadvozov v zadušljivem Los Angelesu. Nikjer drugje v filmu ni nakazano, da producenti počno še kaj drugega, kakor slavijo Ameriko, od nas pa se pričakuje, da bomo ta kod sprejeli kot čudovito vizionarsko prihodnost, za katero so si prizadevali pionirji in so jo zdaj uresničili njihovi ponosni potomci. Črni humor bi si težko izmislil bolj turoben, satiričen konec.

Ko tako z ustvarjalci *Osvajanja Divjega zahoda* skačemo od osvojitve Zahoda do težav z obvladovanjem sedanjosti, pridemo do skupine filmov, ki sem jih prej poimenoval moderni vesterni ali postvesterni. Ti filmi govorijo o Zahodu, kakršen je danes, in se ukvarjajo s samim vesternom ali, bolj splošno, s "kultom kavbojev".

Nekaj filmov – denimo privlačni *The Rounders* (1965) Burta Kennedyja in brezciljni *Pocket Money* (1972) Stuarta Rosenberga – se, podobno kakor *Cowboy* (1966, Michael Ahnemann) in *Will Penny* (1968, Tom Gries), ki neromantično prikazujeta življenje kavbojev 19. stoletja, precej realistično ukvarja s tiskami kmetovalcev danes. Kar precejšn

število filmov kaže manj glamurozno, temno stran vloge kavboja kot profesionalnega rodeo zabavljaka, kjer so njegove tradicionalne veščine ločene od vsakdanjega namena in umeščene v funkcijo javnega spektakla, skoraj tako nevarnega, kot je bikoborba. V zgodnjih petdesetih letih je nastalo več filmov te vrste: najbolj opazna sta *Pohlepneži* (The Lusty Men, 1952) Nicholasa Raya in nizkobudžetni *Bronco Buster* (1952) Budda Boetticherja. V začetku sedemdesetih nas je zajel val podobnih filmov: J. W. Coop Cliffa Robertsona, *The Honkers* Steva Ihnata in *Šampion rodea* (Junior Bonner) Sama Peckinpaha; vsi so v kinematografe prišli leta 1972 in vsi imajo enako stremen pogled na sodobno Ameriko.

Junak vesterna je izven okvirov današnjega časa in prostora videti neskladen lik. Odvisno od dramske vloge, v katero je postavljen, ga lahko različno vidimo kot ranljivega in ganljivega ali kot nevarnega in anarhičnega; kot branilca negovanih tradicionalnih vrednot ali kot utelešenje zastarelih načinov, ki grozeče životarijo naprej; kot izziv sodobnemu konformizmu ali kot inkarnacijo preteklosti, ki jo je treba zavreči. Številne podobne primere najdemo zunaj vesterna. V ameriški literaturi so to Earle Shoop v *The Day of the Locust* Nathanaela Westa, Joe Buck v *Midnight Cowboy* Jamesa Lea Herlihyja, Buck Loner v *Myra Breckinridge* Gora Vidala. Po vseh treh predlogah so bili posneti tudi filmi. Ko je Graham Greene pisal scenarij za *Tretjega človeka* (The Third Man, 1949) Carola Reeda, je iskal najprimernejši poklic za Hollyja Martinsa, naivnega Američana, vrženega med cinične sofisticirane skorumpiranega povojnega Dunaja. Na koncu se je odločil, da bo junak pisec pogrošne kavbojske literature, ki še nikoli ni stopil na Zahod; edini, ki postane Martinsonov pravi prijatelj, je Anglež, NCO vojak, ki je prebral njegove romane. (Sprajšujem se, ali je Greene videl film Jeana Renoirja *Zločin gospoda Langa* (Le Crime de Monsieur Lange, 1935), v katerem eponimni, žalosten, pa vseeno veder uslužbenec nepomembne pariške založbe svoje sanje uresničuje s pisanjem zgodb o izmišljenem kavbojskem junaku "Arizona Jimu". Javni uspeh napisanih pustolovščin si prilasti njegov brezvestni šef, te pa postanejo središče dramske in moralne strukture filma.) Omenim naj še nasprotujoča si lika Andyja Griffithsa v filmih iz petdesetih let: lik nepismenega, provincialnega šaljičva, ki moti življenje letalske enote v komediji *No Time for Sergeants* (1958, Mervyn Le Roy), in lik na kitaro brenkajočega demagoga, ki z domá vzgojenim totalitarizmom ogroža Ameriko v preobremenjenem filmu *Elie Kazana Obraz v množici* (A Face in the Crowd, 1956). Morda najizvrstnejši med vsemi pa je Major "King" Kong (ki ga je, v eni svojih redkih nevesternovskih vlog, odigral Slim Pickens) – teksaški pilot v Kubrickovem *Dr. Strangelovu* (1965), ki si, ko zagori rdeči alarm, povezne na glavo kavbojski klobuk in zajaše hidrogensko bombo, ki bo uničila svet, kot bi bila jeznoriti divji konj na rodeu. V ostrem kontrastu s temi liki je Sam the Lion (Ben Johnson), upokojeni rančer, ki se v Bogdanovičevi *Zadnji kino predstavi* (The Last Picture Show, 1971) zaveda, da teksaško obmestje propada. In, kar je precej čudno, v Antonionijevi nenavadno neizkušeni in brezčutni *Koti Zabriskie* (Zabriskie Point, 1970) je edina podoba, ki se nas resnično dotakne, referenca na kult kavbojev. Pripeti se v puščavskem baru, ko dolgočasna junakinja odide. Za šankom sedi tog in star kavboj, ravnodušen, tih in povsem negiben. Do dekleta je bil ves čas dokaj ravnodušen; zdaj kamera vztraja na njem, ga opazuje skozi okno in zdi se nam, da gledamo kombinacijo portreta Andrewa Wyetha ali Edwarda Hopperja in sentimentalne naslovice Normana Rockwella za *Sunday Evening Post*. Vsem najboljšim vesternom je skupen način, kako kult kavbojev vpliva na like, kako jih kult spremeni v svoje žrtve; filmi stopnjujejo čustva gledalcev, celo igrajo na njih in na vednost gledalcev o vesternih. •

20 izbranih "sodobnih" vesternov:

"Sodobni" so zato, ker je njihovo dogajanje postavljeno krepko v 20. stoletje. Večina se jih dogaja po drugi svetovni vojni, vsi po vrsti pa so zazrti v preteklost, v zlata leta Divjega zahoda.

1. **Slab dan v Black Rocku** (Bad Day at Black Rock, 1954, John Sturges). Vlak namesto poštne kočije, avtomobili namesto konj in druga svetovna namesto državljanske vojne.
2. **Neprilagojeni** (The Misfits, 1961, John Huston). Moderni zahod je postal prostor, kjer ni več prostora za nekonformizem in individualizem.
3. **Osamljeni so pogumni** (Lonely are the Brave, 1962, David Miller). Zadnji pravi kavboj, izgubljen v dobi reaktivnih letal in helikopterjev.
4. **Hud** (1963, Martin Ritt). Paul Newman je neodgovorna, arogantna in ignorantska baraba, a nikoli ni izgledal bolje.
5. **The Rounders** (1965, Burt Kennedy). Lahkoten in sproščen film o dveh ostarelih kavbojih, ki se nekako ne moreta ustaliti.
6. **Šerif v New Yorku** (Coogan's Bluff, 1969, Don Siegel). Šerifov pomočnik iz Arizone preganja barabo skozi betonske kanjone New Yorka.
7. **Billy Jack** (1971, T. C. Frank). Vietnamski veteran je pacifist in ekolog toliko časa, dokler mu ne stopijo na žulj, potem pa pobije in uniči vse živo.
8. **J.W. Coop** (1971, Cliff Robertson). Posrečen osebni projekt režiserja in glavnega igralca v isti osebi – o avto-destruktivnem rodeo jezdecu.
9. **Last Movie** (1971, Denis Hopper). Legendarni, misteriozni, simbolični film-v-filmu; nastal je po uspehu *Golih v sedlu* in katastrofalno propadel.
10. **Zadnja kinopredstava** (Last Picture Show, 1971, Peter Bogdanovich). Nostalgčna študija o malem teksaškem mestecu v petdesetih letih.
11. **Pocket Money** (1972, Stuart Rosenberg). Paul Newman in Lee Marvin ostaneta zgubi do konca.
12. **Šampion rodea** (Junior Bonner, 1972, Sam Peckinpah). Presenetljivo miroljubni in ljubeznivi nostalgik 'Krvavega Sama'.
13. **When Legends Die** (1972, Stuart Millar). Pijanski beli promotor izkorišča jahalne veščine mladega Indijanca.
14. **Kid Blue** (1973, James Frawley). Dennis Hooper in Warren Oates delata v tovarni, kjer za tekočim trakom izdelujeta pepelnike z Božičkom in ameriško zastavo.
15. **Rancho Deluxe** (1974, Frank Perry) Obešenjaška satira o modernih živinskih tatovih, ki razpravljajo o pomenu filma *Jesen Čejenov*.
16. **Buffalo Bill in Indijanci** (Buffalo Bill and the Indians or Sitting Bull's History Lesson, 1975, Robert Altman). Sicer odtrgana in zabavna, a le malce preveč statična altmanovska satira.
17. **Električni jezdec** (Electric Horseman, 1979, Sydney Pollack). Robert Redford se naveliča reklamirati ovsene kosmiče.
18. **Comes a Horseman** (1987, Alan J. Pakula). *Shane* po II. svetovni vojni.
19. **Dežela Hi-Lo** (The Hi-Lo Country, 1998, Stephen Frears). Film o modernih kavbojih je v sedemdesetih nameraval posneti Sam Peckinpah, a mu ni uspelo.
20. **All the Pretty Horses** (2001, Billy Bob Thornton). Mehika še vedno ponuja možnost za pristno kavbojsko pustolovščino.

Tekst je bil izvirno objavljen v knjigi *Westerns: Aspects of a Movie Genre* (Secker & Warburg, London, 1973)

man for breakfast – umoriti nekoga
mind your hair – pozdrav med traperji,
pazi nase, pazi na skalp
mountain oyster – ocvrta bikova,
svinjska, ovčja moda; poslastica
on the dodge – bežati pred zakonom
opera – krotitev konj z gledalci na ograji
owl hoot – izobčenec
ping-pong – jed iz stare mule
play a long hand – igrati solo, delovati sam
powwow – indijanski bojni posvet
pumpkin roller – tisti, ki se stalno pritožuje
put him to bed with pick and shovel – pokopati nekoga
put up or shut up – podkrepi svoje besede z dejanji ali molči
put the flats – odpotovati, zbežati
red-eyed – jezen
rust the boiler – popiti vodo z lugom ali kisline
sawbones – doktor, kirurg
see a man about a horse – urinirati; kavboj se umakne z izgovorom, da gre pogledat, kako je s konjem
see the elephant – konec napornega potovanja
seven sleeps – oddaljenost enega tedna ježe
sheep deadline – prepoved gibanja za ovce
shit-kicker – kmetavz v visokih petah
skunk egg – čebula
sky pilot – pridigar
slick-heeled – mož brez ostrog
smart as a whip – premeten, zvit
son-of-a-bitch stew – omaka iz kostnega mozga in črev
spike your horse tail – iz dira nenadoma ustavi konja, da se usede na svoj rep
star totter – šerif
stool-and-bucket cow – mirna, krotka krava za molžo
string party – obešanje
sure as shooting – zagotovo, brez dvoma
swear-off – abstinenca
take your dust down – oditi v mesto
tin dog – skupaj navezane konzerve za usmerjanje ovac
two whoops and a holler – kratka razdalja
unshucked – nag
waterbelly – blokiranje kanala za uriniranje s kamenjem (pri juncih)
wear the bustle wrong – nosečnost (bustle je blazina, ki so si jo ženske zatikale zadaj pod pas)
what I know about that you could put in one eye – nimam pojma
when cows climb trees! – nikoli
while the gate is open – priložnost
widow-maker – divji konj, padajoče drevo ali revolver
win your spurs – potrditi se, zaslužiti si prostor med ostalimi kavboji
wooden overcoat – krsta
yack – bedak